

Ajankohtaiset

Heinänteosta kaikki alkoi

Saamelaisen kulttuuriperinnön seminaari Turussa 2.12.2024

Heli Syrjälä

Saamelaisperinteen syvätkimuksesta monitieteiseksi tutkimusaineistoksi ja kestäväksi tulevaisuuden kulttuuriperinnöksi -seminaariin osallistui joulukuussa 2024 Turun yliopistolla noin 150 henkeä paikan päällä ja etäyhteyksin. Järjestyksessään toisella Lauri Honko-luennolla juhlistettiin usean vuosikymmenen aikana tallentuneen Talvadas/Dálvadas-kokoelman merkitsemistä Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin. Valinnan rekisteriin teki kansallinen komitea.

Maailman muisti -ohjelman avulla suojellaan asiakirjallista ja kirjallista kulttuuriperintöä sekä edistetään sen saavutettavuutta. Aineiston tuli täyttää kohteelle määritellyt kriteerit, joita ovat autenttisuus, ainutlaatuisuus, korvaamattomuus ja kulttuurinen merkittävyys. Lisäksi valinnassa otetaan huomioon myös muita seikkoja, kuten aineiston harvinaisuus sekä hallinta- ja säilytysuunnitelma. Valinnan avulla kulttuuriperintöä tehdään näkyväksi ja samalla kerrotaan kulttuuriperinnön suojelun tärkeydestä. Kohdetta voidaan myöhemmin esittää myös kansainväliseen rekisteriin, jos se on merkittävä alueellisesti, kansainvälisesti tai maailmaanlaajuisesti sekä täyttää muut kriteerit.

Uskontotieteen ja folkloristiikan äänitearkisto Fennicumissa vuonna 1970. Kuvaaja: Matti Morottaja (TKU/P/70/38b)

Seminaarissa Talvadas/Dálvadas-kokoelman vaiheita käsiteltiin sen syntyajoista alkaen ja katse suunnattiin myös tulevaisuuden käyttömahdollisuuksiin sekä eettisesti kestävään tutkimukseen. Folkloristiikan professori Anne Heimo kertoi seminaarin aluksi Utsjoen Talvadaksen kylässä ja lähialueilla vuosina 1967–1975 toteutetusta tutkimushankkeesta. Kyseessä oli folkloristiikan ja uskontotieteen professorin Lauri Hongon tutkimus, josta syntyi ainutlaatuinen saamelaisen kertomusperinteen aineistokokoelma. Hankkeessa kehitettiin uudenlaista, syvätkimusmenetelmäksi kutsuttua kenttätyömetodia. Uutta hankkeessa oli myös se, että haastattelut äänitettiin ja arkistoititiin kelanauhoille pysyvästi

tulevaisuuden käyttöä varten. Talvadaksen kylä valikoitui syvätutkimuksen ensisijaiseksi kohteeksi Helvi Nuorgam-Poutasuon aloitteesta. Hankkeessa työskenteli monia saamelaisia ja suomalaisia henkilöitä alusta alkaen. Haastatteluja tehtiin eri kielillä, kuten suomeksi, saamen kielen eri murteilla ja ruotsiksi. Osa haastatteluista on litteroitu ja erityisesti saamenkielisten haastattelujen osalta työ jatkuu. Talvadas/Dálvadas-tutkimus sai jatkoa vuosituhannen vaihteessa, jolloin uusi tutkijasukupolvi matkasi Talvadakseen uudet näkökulmat mielessään tapaamaan kyläläisiä. Uutta aineistoa tallennettiin, mutta aiemmin tallennettua ei hylätty, vaan uusi aineisto täydensi vanhaa. Talvadas/Dálvadas-aineisto on monipuolinen tutkimusaineisto, jota voidaan käyttää monista eri näkökulmista. Sitä on hyödynnetty myös kansainvälisissä tutkimuksissa.

Talvadas/Dálvadas-kokoelma on tallennettu Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkistoon (HKTL-arkisto). Joulukuisessa seminaarissa FM Terhi Kivistö ja FM Heli Syrjälä kertoivat HKTL-arkistosta ja Talvadas/Dálvadas-kokoelmasta, jossa nykyisellään on yli 1 200 äänitettä ja joka on näin maailman laajin saamelaisperinteen äänitekoelma. Äänitteiden lisäksi se sisältää yli 700 valokuvaa, noin 900 kpl dioja, liikkuvaa kuvaa, matriiseja, karttoja ja käsikirjoitusaineistoja. Aineistolle on laadittu oma perinnelajiluokitus ja vanhimmista ääniteaineistoista on tehty kortistot aiheen, kertojan ja kronologisen järjestyksen mukaan. Lähes kaikki kokoelman audiovisuaaliset aineistot on digitoitu jo vuosituhannen vaihteessa, ja digitoinnin ansiosta aineistojen käyttö on mahdollista arkiston seinien ulkopuolella. Talvadas/Dálvadas-aineisto valikoitui myös Turun yliopiston ensimmäiseksi paketiksi pitkäaikaissäilytykseen CSC:n Fairdata-PAS-palveluun 2022. Pitkäaikaissäilytykseen tallennettujen digitaalisten aineistojen säilyvyys varmistetaan PAS-palvelussa esimerkiksi hallitusti tehtävillä tiedostomuunnoilla, jotta aineistot ovat käytettävissä kymmeniä ja jopa satoja vuosia.

Seminaari-illan pääpuhujana oli saamen kielten tutkija ja dosentti Taarna Valtonen. Hän on useissa kirjoituksissaan perehtynyt Talvadas/Dálvadas-aineistoon ja muun muassa litteroinut Talvadas-nauhoja kesätyönään. Valtonen piti mielenkiintoisen luennon useista eri aineistoista löytyvästä mestarikertoja Aslak Guttormista eli Luhkkár-Jovnn' Ásllatista. Valtonen on kartoittanut laajasti Aslakin omia kertomuksia ja hänestä kerrottuja tarinoita eri arkistoissa. Aineistoa on tallentunut pitkältä ajalta useimmiten saamen kielellä, joka oli Aslakin äidinkieli. Aslak oli mestarikertoja, joka Valtosen sanoin ”kertoi tarinoita kulkiessaan, mutta ei kiertänyt kertomassa niitä”. Aslak tunsu perinteiset kertomukset esimerkiksi gufihtarista ja kertoi myös kummitusjuttuja sekä tosielämän tapahtumia. Valtonen kertoi Aslakin olleen erinomainen kertoja, mutta myös Valtosen oma kerronta oli eloisaa ja sisälsi saamenkielisiä lainauksia, jotka liittivät tarinat vahvemmin Talvadaksen kylän mielenmaisemaan esityksen valokuvien kera. Valtonen toi tullessaan myös terveisiä Talvadaksen kylästä, jossa ollaan iloisia ja ylpeitä siitä, että esivanhempien perinnettä on arvostettu niin paljon, että se on merkitty Unescon Maailman muisti -rekisteriin.

Taarna Valtosen luennon jälkeen dosentti Lassi Saressalo haastatteli uskontotieteen emeritusprofessoria Juha Pentikäistä, joka oli Talvadas/Dálvadas-hankkeessa mukana jo sen alkuhetkistä. Hankkeen suunnittelu aloitettiin jo 1960-luvun alussa ja aluksi kartoitettiin kaikki Suomesta löydettävissä ollut saamelaisaineisto. Tutkimuksen alkaessa Talvadakseen kuljettiin Tenojokea pitkin veneellä, sillä autotie kylään valmistui vasta 1970-luvulla. Kun tutkijoiden vene ensimmäisen kerran kesällä 1967 karahti kylän rantaan, oli ollut pitkään sateista. Nyt aurinko kuitenkin lämmitti kylää ja oli heinäkorjuun aika. Pentikäinen kertoi,

Juha Pentikäinen auttamassa Birit Järvensivua heinätoissa. Aumaa kootaan. 1967. Kuvaaja ei tiedossa. (TKU/P/67/68)

että tutkijat tarttuivatkin ensi töikseen heinähankoihin ja olivat mukana heinätoissa ennen kuin matkalaukuista kaivettiin kelanauhurit esiin ja aloitettiin varsinaiset haastattelut. Talvadasen kylässä elinkeinomuotona oli karjatalous eikä porotalous, joten heinätyöt olivat tärkeitä talveen varauduttaessa. Pentikäinen arveli, että yhdessä tehdyt heinätyöt auttoivat tutustumaan kyläläisiin ja se mahdollisti yhteistyön ja haastattelut. Pentikäinen korostikin, että haastattelijalla pitää olla aikaa kuunnella ja olla läsnä, ja on osallistuttava tarvittaessa myös askareisiin.

Seminaarin päätteeksi Aava-salin pitkän pöydän ääreen istui uskontotieteen professori Tuomas Martikaisen johtamaan paneelikeskusteluun vaikuttava joukko asiantuntijoita: Turun yliopistosta dosentti Tiina Mahlamäki, FT Pasi Enges ja dosentti Lassi Saressalo, Saamelaiskäräjien puheenjohtajan avustaja FM Niina Siivikko sekä Oulun yliopiston Giellagas-instituutista FT Marko Jouste. Kaikilla keskustelijoilla oli oma yhteytensä Talvadas/Dálvadas-aineistoon, tutkimushankkeeseen ja/tai saamelaisuuteen, useiden vuosikymmenten ajalta.

Keskustelu aloitettiin aineistojen eettisen käytön pohdinnalla. Osallistujat nostivat esiin esimerkiksi aineistojen pysyvän säilytyksen tärkeyden sekä sen, miten hankkeen aikaan oli viimeinen hetki tallentaa elämäntapaa, jota ei enää ole. Aineistoon tallentui paljon sellaista, mitä ei vielä tallennusaikanaan arvostettu. Nykysukupolvet voivat kuitenkin äänitteitä kuuntelemalla päästä lähemmäs esivanhempiaan ja rakentaa omaa identiteettiään.

Talvadas/Dálvadas-aineisto kerättiin uskontotieteen ja folkloristiikan näkökulmista, kun useimmiten 1960-luvulla aineistoja tallensivat kielitieteilijät. Keskustelussa tulivat esiin myös saamelaisutkimuksen eettiset ohjeet, joihin jokaisen aihetta tutkivan on tärkeää tutustua. Paneelissa käsiteltiin myös saamelaisaineistojen palauttamista, repatriaatiota, ja mahdollisuutta käsitellä aineistoja mahdollisimman vaivattomasti. Keskustelussa palattiin myös kentälle: projektin aikaan käytössä ollut Nagra-kelanauhuri painoi lähes kymmenen kiloa, mutta sillä saatiin tallennettua radiokelpoista ääniteaineistoa, joka on edelleen tutkijoiden käytettävissä. Puheenjohtaja Martikainen kysyi osallistujilta, minkälainen olisi Talvadas 2.0-hanke. Miten se tehtäisiin ja minkälaista teknologiaa käytettäisiin nyt? Monia ajatuksia tuli esiin 3D-mallintamisesta sosiaalisen median dokumentointiin, mutta tärkeäksi näkökulmaksi nousi myös se, että kaikkea ei välttämättä haluta enää kertoa. Saamelaiset ovat antaneet jo niin paljon, että halutaan säilyttää osa perinteestä vain oman yhteisön sisällä. Asioita pitääkin lähestyä yhteisön ehdoilla ja pohtia, mitä olisi oikeus kysyä. Tärkeää on myös, että tallenteet ovat saamelaisyhteisön saavutettavissa ja käytettävissä.

Talvadasen kylä. Kuvaaja: Patricia Nyberg. (TKU/P/02/222)

Kerronnan ja keskustelun jälkeen seminaarin osallistujat kokoontuivat Arcanum-rakennuksen avaraan aulaan tutustumaan Talvadas-aiheiseen valokuvanäyttelyyn, vapaamman keskustelun pariin ja kilistämään kuohujuomaa. Oma kokemukseni seminaarista oli, että se oli onnistunut, ihmiset olivat mukavia ja olisin mieluusti jatkanut iltaa pidemmälle koko seminaariväen kanssa.

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkisto on tutkimusarkisto, jonka aineistoja voi käyttää tutkimuksessa, opetuksessa ja museotoiminnassa sekä tapauskohtaisesti, harkinnanvaraisesti muussa käytössä. Rajoitus koskee myös Talvadas/Dálvadas-kokoelmaa, mutta perheenjäsenillä, jälkeläisillä ja sukulaisilla on oikeus perehtyä esivanhempiansa ja sukulaisensa kuviin ja haastatteluihin.

Lisätietoja

Valokuvat: Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkisto (HKTL-arkisto), Turun yliopisto.

HKTL-arkisto: <https://www.utu.fi/fi/yliopisto/humanistinen-tiedekunta/hctl-arkisto>.

Talvadas/Dálvadas-kokoelma: <https://www.utu.fi/fi/yliopisto/humanistinen-tiedekunta/hctl-arkisto/talvadas>.

Turun yliopiston kirjaston Talvadas-aineistoja: https://utuvolter.fi/discovery/collectionDiscovery?vid=358FIN_UTUR:VU1&collectionId=81252921400005971&lang=fi.

Maailman muisti: <https://maailmanmuisti.fi/kohde/talvadas-dalvadas/>.

Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet Suomessa
<https://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-202405294076>.

Fairdata PAS tutkimusorganisaatioille: <https://digitalpreservation.fi/services/fairdata>.

FM Heli Syrjälä on väitöskirjatutkija Turun yliopistossa. Folkloristiikan väitöstutkimuksessaan hän selvittää tutkimusarkistojen toimintakulttuureja sekä arkistoaineistojen käsittelyn vaikutuksia tutkimukseen ja tulevaisuuden kulttuuriperintöön.